

NEYROPEDAGOGIKA VA BOLANING TIL BORASIDAGI KOMPETENTLIGINI SHAKLLANTIRISH

Rustamova Laylo Furqat qizi, BuxDPI IMTPP23 guruh talabasi
farmonovfurqat167@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada neyropedagogika va bolada nutqiy kompetensiya shakllanishi haqida, bolalarda nutqiy imkoniyatlarni oshirishning ahamiyati hamda nutqiy kompetensiyani tashkil etuvchi asosiy elementlar haqida fikr yuritilgan. Bolada nutq jarayonini shakllantirishda bir qancha usullardan foydalaniladi. Bolaning ta'limi moslashuvchan bo'lishi kerak, bunda bolaning miya rivojlanishining yosh standartlari va aqliy neoplazmalar haqidagi bilimlariga tayanish kerak.

Kalit so'zlar: Nutq kamchiligi, kompetensiya, nutqiy kompetensiya, elementlar, so'zlash, nutq, psixomotor rivojlanish, tafakkur, xotira va diqqat, ijtimoiy va hissiy soha, polimodal soha.

NEUROPEDAGOGY AND FORMATION OF LANGUAGE COMPETENCE OF THE CHILD

Rustamova Laylo Furkat kizi, Students of BuxDPI IMTPP23
farmonovfurqat167@gmail.com

Abstract: This article discusses neuropedagogy and speech in children the formation of competence, the importance of increasing children's speech abilities, and the main elements that make up speech competence are discussed. A number of methods are used to from the speech process in a child. The child's education should be flexible, relying on the age standarts of the child's brain development and knowledge about mental neoplasms.

Keywords: speech deficiency, competence, speech competence, elements, adjustment, psychomotor development, thinking, memory and attention, social and emotional sphere ,polymodal sphere .

НЕЙРОПЕДАГОГИКА И ФОРМИРОВАНИЕ ЯЗЫКОВОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ РЕБЕНКА

Рустамовой Лейлы Фуркатовна, Студентка группы БухДПИ IMTPP23
farmonovfurqat167@gmail.com

Аннотация: В данной статье рассматриваются нейропедагогика и речи у детей. Обсуждаются формирование компетентности, значение повышения речевых способностей детей, а также основных элементы, составляющие речевую компетентность. Для формирования речевого процесса у ребенка используется ряд методов. Обучение ребенка должно быть гибким, опирающимся на возрастные нормы развития мозга и знаний о психических новообразованиях ребенка.

Ключевые слова: Речевой дефицит, компетентность, речевая компетентность, элементы, адаптация, говорени, речь психомоторное развитие, мышление, память и внимание ,социально-эмоциональная сфера, полимодальная сфера.

Mamlakatimizda maktabgacha ta'lim sohasida qabul qilingan me'yoriy-huquqiy hujjatlar bolaning rivojlanish sohalari kompetensiyalari mavzusini o'rganishda metodologik asos hisoblanadi. Bularga asosan 2019 yil 16 dekabrda qabul qilingan „O‘zbekiston Respublikasi “Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida ”gi O‘RQ-595-sonli qonuni[1], O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi „Maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida”gi PQ-4312-sonli qarori[2], Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 22 dekabrda

“Maktabgacha ta’lim tarbiyaning davlat standartini tasdiqlash to‘g‘risida”gi VMQ-802-sonli qarori[3] kiradi.

Xususan, boshlang‘ich ta’lim tizimini takomillashtirish, o‘quvchilarni mustaqil fikrlovchi shaxs sifatida hayotiy jarayonlarga tayyorlab boorish masalasi o‘z kelajagi hamda jamiyat taraqqiyoti uchun mas’uliyatni his eta oladigan barkamol avlodni voyaga yetkazish maqsadini o‘zida ifoda etadi. Shu nuqtai nazardan, bugungi kunda ta’lim mazmunida ahamiyati tobora ortib borayotgan ”kompetensiya” tushunchasi xususida to‘xtalish joiz. Zero keying yillarda til ta’limiga kommunikativ yondashuv, integrar yondashuv , kompetensiyaviy yondashuv kabi yangicha yondashuvlar tadbiriq etilmoqda[4].

Kompetensiya- ma’lum bir sohada samarali faoliyat olib boorish uchun zarur bo‘lgan mutaxassisning ta’limiy tayyorgarligiga qo‘yilgan talabdir. U davlat ixtiyorida bo‘lgan, oldindan belgilangan ijtimoiy talab bo‘lib, u o‘quvchining muayyan sohada samarali faoliyat ko‘rsatishi uchun zarur bo‘lgan ta’limiy (professional) tayyorgarligiga nisbatan qo‘yiladi.

Kompetensiyalarni shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim – o‘quvchilarning egallagan bilim , ko‘nikma va malakalarini o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish imkoniyatidir. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim o‘quvchilarda mustaqillik , mediaresurslar va axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish , ongkli ravishda kasb-hunar tanlash, sog‘lom raqobat hamda umummadaniy ko‘nikmalarini shakllantiradi.

Kompetensiya tushunchasining ta’lim mazmuniga tadbiriq etilishi zamirida o‘qitish tizimiga nisbatan yangicha yondashuvlar, ta’lim tizimini rivojlantirish masalasi yotadi, albatta. Hozirgi zamon talabiga monand tarzda endilikda o‘quvchilarga faqatgina ilmiy- nazariy bilimlar berish bilan kifoyalanib qolmasdan, balki bolalarning dunyoqarashini kengaytirish, ularni mustaqil mushohada eta oladigan, egallagan bilimlarini kundalik hayotga ham ongkli ravishda tadbiriq qila oladigan shaxs sifatida shakllantirish maqsadida ”kompetensiya”, ”kompetentlik” tushunchalarini har bir darsning asosiy maqsadi mazmuniga singdirishga urg‘u berila boshlandi.

Kompetensiya- bu kutilgan natijaga olib keluvchi faoliyat belgisidir. U bilim mahsuli bo‘lib , mutaxassis tomonidan uni amaliyotda qo‘llay olish qobiliyatidir. Kompetensiyaning bilimdan farqi shundaki, vazifani amaliy bajarmasdan turib , uni aniqlab ham, baholab ham bo‘lmaydi. Malaka kompetentlikning muhim mezon bo‘lib, u turli holatlarda, shu qatori muammoli vaziyatlarda ham bir necha bor qo‘llash natijasida namoyon bo‘ladi[4].

Zamonaviy yondashuvlar o‘qitish jarayonida pedagogik va axborot texnologiyalarini o‘zaro integratsiyalash orqali o‘quvchilarda tayanch va fanga oid kompetensiyalar. Ayrim manbalarda esa kompetensiyalarning quyidagi 3 turi tasniflangan:

1. tayanch kompetensiyalar;
2. umumiy (predmetli) kompetensiyalar;
3. xususiy kompetensiyalar

O‘quvchi shaxsining umumiy rivojlanishiga zamin tayyorlaydigan kompetensiyalar *tayanch kompetensiya* , faqat o‘quv fani orqali shakllantiriladigan kompetensiyalar *xususiy kompetensiyalar* deyiladi[5].

Nutqiy kompetensiya til ta’limining quyidagi 4 komponentni rivojlantirishni

nazarda tutadi:

1. *Tinglab tushunish* (eshitilgan va eshittirilgan nutqni, tinglangan matndagi asosiy axborotni, dolzarb mavzulardagi radio va teledasturlarni tushunish);

2. *Gapirish* (monologik, dialogik og‘zaki nutq turlarida o‘z shaxsiy qarashlari va fikrlarini bildirish, mavzu doirasida taqdimot qila olish ko‘nikmalarini rivojlantirish);

3. *O‘qish*: mavzuga oid materiallarni, adabiy-badiiy matnlarni, ommabop materiallarni (gazeta, hikoya, shaxsiy va elektron xatlarni) o‘qish;

4. *Yozish* (diktant, bayon, insho yoza olish, ijodiy matnlar tuza olish, rasmiy ish qog‘ozlarni yuritishni bilish)[5].

Kompetensiyaga hech qachon to‘g‘ridan- to‘g‘ri tashxis qo‘yish va baholash mumkin emas, balki har doim uning samaradorligini nuqtai nazaridan bilvosita anglash mumkin. Zamonaviy ta‘limdagi kompetensiyaga asoslangan yondashuv - olingan bilimlarni qo‘llash qobiliyatiga e‘tiborni qaratish usulidir.

Neyropedagogik polimodal ta‘lim texnologiyalari. Neyropedagogik polimodal ta‘lim texnologiyalari - bu bolalarni o‘qitishning innovatsion yondashuvi bo‘lib, u bola miyasi rivojlanishining individual xususiyatlarini hisobga oladigan ta‘lim texnologiyalarini, shuningdek, vizual, eshitish, taktil kabi turli xil idrok kanallarini qo‘llaydi. "Polimodal" tushunchasi "ko‘p modallik" ma‘nosini anglatadi. Psixologiyada modallik - ma‘lumotlarni qabul qilish va ishlashni amalga oshiruvchi ichki va tashqi reprezentatsiyalardan birining ko‘proq qo‘llanilishidir. Insonparvarlikka asoslangan shaxsga yo‘naltirilgan maktabgacha ta‘lim jarayoni nafaqat bolaning tashqi holati balki uning ichki dunyosi mayllari, intilishlarini hisobga olgan holda tashkil etilishi bilan alohida ahamiyatga ega. Bu jarayonda tarbiyachilarning vazifasi tarbiyalanuvchilarning shaxsiy imkoniyatlarini ro‘yobga chiqarish, intellektual rivojlanishlarini ta‘minlash vositalari, usullari, metodlari va yo‘llarini izlab topishi, bolaning muammolarini tushunishi, o‘zlari kiritgan qoidalarni bajarishga ularni majbur qilmasliklari lozim. Bolani intellektual rivojlantirish muammosi XXI asrda pedagogikaning yetakchi muammolaridan biriga aylandi. Bu esa jamiyatda insonparvarlik g‘oyalarining dolzarbligi bilan belgilanadi. Pedagoglar ta‘lim oluvchilarning har bir holatini e‘tibordan chetda qoldirmasliklari kerak. Ular yordamga muhtoj bolalarni izlashlari va aniqlay olishlari lozim. Pedagogik qo‘llab- quvvatlash asosida tarbiyachi tarbiyalanuvchining jismoniy, ruhiy salomatligi, intellektual rivojlanishi, bir-birlariga nisbatan o‘zaro munosabatlari, atrof- muhitni anglashdagi yutuqlari va o‘ziga xos muammolarini xal qilishga qaratilgan oddiy, samimiy, tezkor, ogohlantiruvchi yordam berib boriladi. Bugungi kunda intellektual jihatdan rivojlangan shaxsni shakllantirish dolzarb muammo hisoblanadi. Bizning nuqtai nazarimizga ko‘ra, mazkur muammoni hal etish uchun o‘quv-tarbiya jarayoni ta‘lim oluvchilarning aynan o‘zlariga yo‘naltirilishi lozim.

Neyrolingvistika, fan sifatida, turli til jarayonlari kontekstida miya tuzilishi va uning neyron faolligini o‘rganishni ko‘zda tutadi. Ushbu webinarining maqsadi rus tilini chet tili sifatida o‘qitish jarayoniga ta‘sir ko‘rsata oladigan neyrolingvistika sohasidagi muhim tadqiqotlarni ko‘rib chiqishdan iborat. Ayniqsa, rus tilini erta olish va bolalikda ikki tillilikning shakllanishi kontekstida.

Birinchi muhim jihati ikki tilning bir vaqtning o‘zida olinishi bilan rus tilining keyingi ustuvorligi o‘rtasidagi farqlarni tushunishdir. Parallel o‘rganishda bola tug‘ilishdan ikki tilni o‘rganganda "ona tilini ikki marta olish" atamasi ishlatiladi. Ikkinchi til ma‘lum davr ichida birinchisidan tashqari joriy etilgan holatda "ikkinchi tilni erta olish" atamasi qo‘llaniladi. Bu ikkala holat ham erta bolalikda, olti-etti yoshgacha

bo'lgan ikki tillilikning shakllanishini anglatadi.

Erta til o'rganish bir nechta foyda keltiradi, masalan, suhbat shaklida ikkala tilda ham ravon bo'lish, shaxslararo muloqot ko'nikmalarini yaxshilash, so'zlarni va sintaktik tuzilmalarni assimilyatsiya qilishda samaradorlik. Ikki tillilik miya plastikasining rivojlanishiga va kognitiv ko'nikmalarning shakllanishiga ham hissa qo'shadi. Tadqiqotlar shuni tasdiqlaydiki, erta til olish kalitdir, chunki erta yoshda o'rganilgan so'zlar va tuzilmalar nutqda tez-tez va samaraliroq bo'ladi. Bu natijalar Vygotskiyning ikkinchi tilni egallashi ona tilida malaka darajasini oshirishi mumkin degan tushunchasini qo'llab-quvvatlaydi, bu esa til tizimini kengroq tushunishga hissa qo'shadi.

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, bolalarning neyropedagogik xususiyatlari asosida intellektual rivojlantirish tizimining afzalligi ularni har tomonlama taraqqiy ettirishga yo'naltirilgan bo'lib, uning asosiy mazmuni ta'lim oluvchilarning intellektual faoliyatlarini rivojlantirish, dastlabki tushuncha, ko'nikma, va tasavvurlarini tarkib toptirishning ishonchli asosi sifatida iroda va xissiyotlarini boyitishdan iborat. . Shunday qilib, zamonaviy ta'limning asosiy vazifalaridan biri bolaning kognitiv fazilatlari va shaxsiy fazilatlarni shakllantirish bo'lib, u tanqidiy fikrlash, tahliliy ko'nikmalar va ijtimoiy kompetensiyalar uchun asos bo'ladi. Bu vazifani bolaning individual kognitiv strategiyalari bilan bog'liq neyropsixologik bilimlarni qo'llash bilan muvaffaqiyatli hal qilish mumkin, unda maktab qiyinchiliklarining paydo bo'lish mexanizmlari haqida tushuncha beradi, uning yanada rivojlanishi uchun imkoniyatlarni belgilaydi. Yurt taraqqiyoti yoshlarning kelgusida qanday shaxs bo'lin kamol topishiga uzviy bog'liqdir. Farzandlarimizning kelajagi poydevori bo'lmish boshlang'ich ta'lim tizimini yanada isloh qilish esa bu boradagi ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. Ma'lumki, umumiy o'rta ta'lim maktablari zimmasiga ta'lim – tarbiya jarayoni orqali o'quvchilarda tayanch konsepsiyalar, jumladan, kommunikativ, axborot bilan ishlay olish, shaxs sifatida o'z-o'zini rivojlantirish, ijtimoiy faol fuqarolik, umummadaniy, matematik savodxonlik, fan va texnika yangiliklaridan xabardor bo'lish hamda foydalanish kompetensiyalarini shakllantirish vazifasini yuklatilgan[5].

Bu jarayonni amalga oshirishda esa, avvalo, o'qituvchi o'zining egallab turganlavozimi darajasida kasbiy kompetentlikka ega bo'lmog'i lozim. Zotan uni kasbiy bilimdonlik, halollik, rostgo'ylik, izlanuvchanlik, tinimsiz sermahsul mehnat, ijodkorlik va yaratuvchanlik kabi fazilatlar yuksaltiradi. Bu kabi fazilatlari orqali pedagog yuksak ma'naviyatli, teran fikrga ega yetuk shaxslarni kamol toptirishi shubhasizdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi qonuni, 2019 yil 16 dekabr <https://lex.uz>.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 maydagi "Maktabgacha ta'lim tizimi konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PQ-4312-sonli qarori, <https://lex.uz>.

3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Maktab ta'limi va tarbiyasining davlat standartini tasdiqlash to'g'risida"gi VMQ 802-sonli qarori. 2020 yil 22 dekabr. <https://lex.uz>.

4. "Nutqiy kompetensiya tushunchasining mazmun mohiyati hamda uning

elementlari tasnifi” Nizomiy nomidagi TDPU N.O‘. Sattorova.(696:697-betlar).
5.Qorayev S.B.Tirkashev N.I.Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’limning asosiy jihatlari. ”Academic Research in Educational Sciences”, Volume 3/ISSUE 1/2022.

6.G‘ulomov J Bilish jarayoni faolligi va neyropedagogik tadqiqotlar talqini ”Pedagogika” 2015 B 29-35

7.O‘zbekiston Respublikasi ”Maktabgacha ta’lim va tarbiya to‘g‘risida”gi qonuni 2019 yil 16 dekabr , <https://lex.uz>.

8.L.R.Mirjalolova va boshqalar Maktabgacha ta’limda zamonaviy yondashuvlar moduli bo‘yicha O‘quv-uslubiy majmua. T.:2018[1/6] 147 bet.